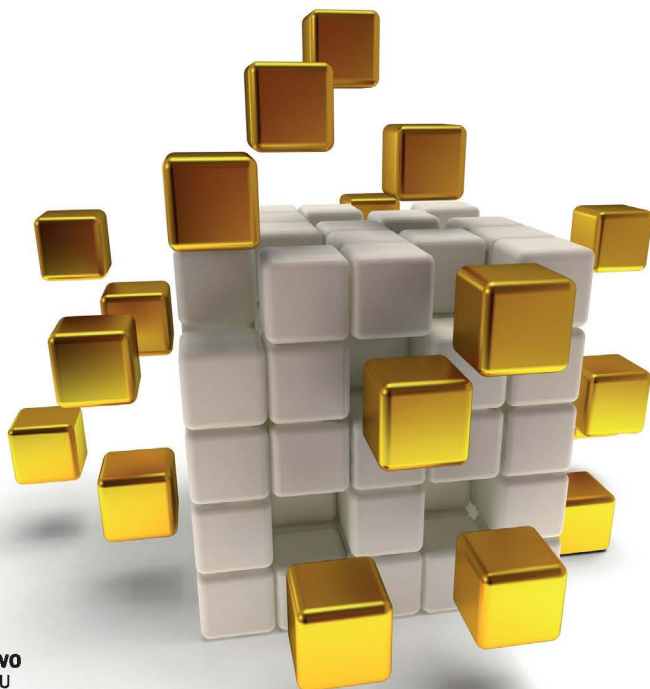

Katarzyna Wałęcka-Matyja

Relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw

PSYCHOLOGIA

Relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Katarzyna Walęcka-Matyja

Relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw w aspekcie funkcjonowania psychospołecznego i krytycznych wydarzeń życiowych

PSYCHOLOGIA

Katarzyna Wałęcka-Matyja – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Społecznej i Badań nad Rodziną
91-433 Łódź, ul. Smugowa 10/12

RECENZENT

Eugenia Mandal

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/newb1

© Copyright by Katarzyna Wałęcka-Matyja, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08009.17.0.M

Ark. wyd. 22,0; ark. druk. 21,0

ISBN 978-83-8088-885-2

e-ISBN 978-83-8088-886-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Strona przedtytułowa.....	1
Strona tytułowa.....	3
Strona redakcyjna.....	4
Spis treści.....	5
Wprowadzenie.....	7
1. Teoretyczne podstawy badań nad znaczeniem i jakością relacji z rodzeństwem	13
1.1. Relacje rodzeństw w paradygmacie teorii psychoanalityczno-ewolucyjnych	13
1.2. Relacje z rodzeństwem jako proces społeczno-psychologiczny	22
1.3. Problematyka relacji rodzeństw w teorii społecznego uczenia się	24
1.4. Relacje z rodzeństwem w perspektywie systemów rodzinnych i ekologicznych	27
1.5. Rodzina prymarną płaszczyzną rozwoju i kształtowania więzi społecznych	35
2. Relacje interpersonalne podsystemu rodzeństwa w okresie dorosłości.....	39
2.1. Pojęcie i typy relacji interpersonalnych.....	39
2.2. Specyfika i fazy więzi z rodzeństwem.....	45
2.3. Wybrane typologie relacji z rodzeństwem	50
2.4. Psychospołeczne uwarunkowania ustosunkowań interpersonalnych rodzeństw.....	59
2.4.1. Determinanty podmiotowe	59
2.4.2. Czynniki środowiskowe	66
3. Psychospołeczne aspekty funkcjonowania rodzeństw w okresie dorosłości.....	75
3.1. Wybrane cechy i periodyzacja okresu dorosłości.....	75
3.2. Wymiary funkcjonowania psychospołecznego	78
3.3. Dominanty relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw	84
3.3.1. Wczesna dorosłość – dystans w relacjach z rodzeństwem	84
3.3.2. Średnia dorosłość – rodzeństwo źródłem wsparcia	87
3.3.3. Późna dorosłość – perspektywa renowacji więzi z rodzeństwem	91
3.4. Między stałością a zmiennością relacji w podsystemie rodzeństwa.....	95
4. Relacje z rodzeństwem w obliczu krytycznych wydarzeń życiowych i radzenia sobie ze stresem.....	97
4.1. Kryzys i krytyczne wydarzenia życiowe	97
4.1.2. Klasyfikacje krytycznych wydarzeń życiowych	100
4.2. Zdrowie człowieka w związku z krytycznymi wydarzeniami życiowymi.....	105
4.3. Indywidualne zasoby w radzeniu sobie ze stresem.....	107
4.3.1. Rola rodzeństwa w radzeniu sobie ze stresem w świetle teorii wymiany G. Homansa	109
4.3.2. Jakość relacji z rodzeństwem a krytyczne wydarzenia życiowe.....	112

5. Metodologiczne założenia badań własnych	115
5.1. Problematyka i cel badań	115
5.2. Charakterystyka narzędzi badawczych	131
5.3. Przebieg badań i charakterystyka osób badanych	150
5.4. Procedury analiz statystycznych.....	158
6. Rezultaty badań.....	161
6.1. Relacje interpersonalne rodzeństw w okresie dorosłości	161
6.1.1. Wybrane czynniki społeczno-demograficzne różnicujące relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw	169
6.1.1.1. Wiek	169
6.1.1.2. Płeć	176
6.1.1.3. Układ płci w rodzeństwie	179
6.1.1.4. Różnica wieku w rodzeństwie	185
6.1.1.5. Kolejność narodzin	190
6.1.2. Wnioski	194
6.2. Predyktory i moderatory relacji interpersonalnych rodzeństw w okresie dorosłości.....	198
6.2.1. Styl rodzicielski jako moderator zmiennych społeczno-demograficznych	198
6.2.1.1. Styl rodzicielski a płeć	204
6.2.1.2. Styl rodzicielski a układ płci w rodzeństwie	208
6.2.1.3. Styl rodzicielski a różnica wieku w rodzeństwie	213
6.2.1.4. Styl rodzicielski a kolejność narodzin	219
6.2.2. Wnioski	223
6.3. Funkcjonowanie psychospołeczne a wymiary relacji interpersonalnych rodzeństw	225
6.3.1. Samotność.....	225
6.3.2. Dobrostan psychiczny	226
6.3.3. Zdrowie psychiczne	228
6.3.4. Spostrzegany stres.....	229
6.3.5. Profile relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw	231
6.3.6. Funkcjonowanie psychospołeczne w zależności od profili relacji dorosłych rodzeństw	233
6.3.7. Wnioski	246
6.4. Wsparcie społeczne i relacje dorosłych rodzeństw w kontekście krytycznych wydarzeń życiowych	247
6.4.1. Pomoc psychologiczna i wsparcie instrumentalne otrzymywane od rodzeństwa w związku z wydarzeniami krytycznymi.....	247
6.4.1.1. Wsparcie społeczne a układ płci w rodzeństwie	249
6.4.1.2. Wsparcie społeczne a wiek rodzeństwa.....	254
6.4.2. Związki krytycznych wydarzeń życiowych z wymiarami relacji rodzeństw	261
6.4.3. Funkcjonowanie psychospołeczne rodzeństw o określonych profilach relacji w związku z krytycznymi wydarzeniami życiowymi	262
6.4.4. Wnioski	266
6.5. Relacje interpersonalne rodzeństw w okresie dorosłości – model zależności między analizowanymi zmiennymi	267
6.5.1. Wnioski	273
7. Dyskusja wyników	275
7.1. Psychologiczne aspekty relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw	276
7.2. Predyktory i moderatory relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw	288
7.3. Funkcjonowanie psychospołeczne dorosłych a jakość relacji z rodzeństwem	290
7.4. Krytyczne wydarzenia życiowe, wsparcie społeczne a rodzeństwo	298
Zakończenie	303
Bibliografia.....	311

Pewnego słonecznego popołudnia mama i jej siostra szły przede mną i trzymały się za ręce. Pomyślałam, że rozpoczynając niepewną podróż ku starości, nadal mają dłoń, której mogą się chwycić.

Wprowadzenie

Wieloaspektowym analizom środowiska rodzinnego poświęca uwagę większość familiologów, szczególnie koncentrując się na relacjach rodzinnych oraz rolach pełnionych w rodzinie (Bakiera, 2013; Braun-Gałkowska, 1992; Harwas-Napierała, 2010a; Janicka, 2014; Kaźmierczak, 2015; Kaźmierczak i in., 2014; Kurpiel, Wałęcka-Matyja, 2015; Lachowska, 2012; Liberska, 2011; Lu, Sexton, 2010; Mandal, 2008; Płopa, 2005; Rostowska, 2008; Rostowska, Rostowski, 2011; Świętochowski, 2014).

Choć ponad 80% światowej populacji posiada brata lub siostrę, to problematyka relacji interpersonalnych z rodzeństwem od niedawna stosunkowo cieszy się zainteresowaniem wśród badaczy nauk o człowieku i rodzinie (Rittenour i in., 2007). Analizując literaturę przedmiotu, można zauważyć, że zagadnienie ustosunkowań społecznych rodzeństwa, uważanych za jeden z najistotniejszych czynników w procesie przystosowania się człowieka do otaczającej go rzeczywistości spotykało się do tej pory z mniejszym zainteresowaniem badaczy niż inne typy interakcji w systemie rodzinnym, np. matka – dziecko, rodzice – dzieci (Feinberg i in., 2012; McHale i in., 2006; Myers, 2015; Rocca, Martin, 1998). Z jednej strony to zaskakujące, że przez dziesięciolecia problematyka relacji z rodzeństwem nie odgrywała znaczącej roli w naukach społecznych i humanistycznych. Z drugiej strony zrozumiałe, bowiem prowadzenie badań nad relacjami zachodzącymi w systemie rodzinnym wymaga tworzenia interdyscyplinarnych zespołów, posługujących się zaawansowanym warształem i metodami badawczymi. W dużej mierze wynika to ze zmienności mikrosystemu rodzinnego w zakresie m.in. jego liczebności, kolejności urodzin, różnicy wieku między rodzeństwem, płci, cech somatycznych czy też osobowościowych. Jak zauważa Maria Braun-Gałkowska (1992) ujmowanie wielkiej liczby zmiennych w jednym badaniu znacznie utrudnia tworzenie grup porównawczych¹. Skomplikowane jest również prowadzenie badań longitudinalnych uwzględniających to, co niezmiennie, oraz to, co podlega zmianie między rodzeństwem na przestrzeni lat. Nierzadko też relacje

¹ Jednym z czynników utrudniających badania nad podsystemem rodzeństwa może być sama różnorodność typów związków z rodzeństwem. W jednym z badań zidentyfikowano 26 różnych możliwych konstelacji relacji z rodzeństwem (np. bliźnięta, rodzeństwo biologiczne, rodzeństwo adopcyjne) (Treffers i in., 1990).

z rodzeństwem stanowią wyjątkowy obszar doświadczeń, czasami bardzo bolesnych, których ludzie nie chcą ujawniać. Podkreśla się, że prowadzenie badań nad systemem rodzinnym należy do jednych z trudniejszych zadań badawczych. W rodzinie bowiem występują intensywne stosunki społeczne oraz zbiegają się tu wielostronne oddziaływania, wyzwalające skomplikowane uczucia i postawy. Jednakże główne źródło trudności stanowi intymny charakter stosunków rodzinnych, które nie poddają się często obserwacji zewnętrznej, a członkowie rodziny mogą zdradzać niechęć przed ujawnianiem prywatnych, czasami wstydliwych spraw związanych z ich życiem rodzinnym.

Wczesne badania podejmujące problematykę relacji z rodzeństwem skoncentrowane były na roli zróżnicowanej struktury podsystemu rodzeństwa. Dokładniej na istotności pozycji zajmowanej przez dziecko w rodzinie w związku z przebiegiem procesu socjalizacji, na długofalowych tego konsekwencjach w rozwoju człowieka, a także w odniesieniu do jego zdolności adaptacyjnych (Irish, 1964). Zainteresowanie zagadnieniem kolejności urodzeń i jej wpływem na poziom indywidualnych osiągnięć było już tematem prac naukowych Francisa Galtona (1874). Kontynuację badań z tego zakresu podjął Alfred Adler (1918), dostrzegając potrzebę dokonania wnikliwej analizy stosunków interpersonalnych rodzeństw. W teorii psychologii indywidualnej Adlera (1918) dynamika związków zachodzących wśród rodzeństw zajmowała centralne miejsce w analizie życia rodziny oraz rozwoju osobowości członków rodzeństwa. Autor zwrócił uwagę na potencjalne związki między kolejnością urodzeń w rodzinie a cechami jednostki. Argumentował, że społeczne porównania z rodzeństwem i rywalizacja to dwa główne czynniki wpływające na rozwój osobowości człowieka (Adler, 1986; Ansbacher, Ansbacher, 1956).

Stopniowo familiolodzy zaczęli poszerzać obszar badań nad rodzeństwem, akcentując znaczenie wczesnych doświadczeń w rozwoju oraz adaptacyjnej funkcji zachowań społecznych przejawianych pierwotnie w podsystemie rodzeństwa. Zdano sobie bowiem sprawę z faktu, że dotychczas nieco pomijano znaczenie dynamiki tejże relacji dla przebiegu rozwoju człowieka w ontogenezie. Początkowo podkreślano długotrwały i predyktywny wpływ relacji z rodzeństwem w okresie wczesnego dzieciństwa na poziom przystosowania społecznego człowieka w okresie średniego dzieciństwa (Dunn, 1983; Furman, Buhrmester, 1985) i w adolescencji (Noller, 2005). W późniejszych latach coraz więcej badaczy zaczęło doceniać znaczenie rodzeństwa w okresie dorosłości (Cicirelli, 1995; Biegler, Edward, Kennair, 2016; Finzi-Dottan, Cohen, 2010; Floyd, Morman, 1998; Marotta, 2015; Milevsky, 2005; Rocca, Martin, 1998; Słomkowski i in., 2005). Dotychczasowa, niewielka liczba prac z zakresu problematyki ustosunkowań interpersonalnych rodzeństw w okresie dorosłości koncentruje się na opisywaniu oraz wyjaśnianiu cech strukturalnych relacji, które mają związek z kolejnością narodzin, konfiguracją płci i wieku w rodzeństwie (Milevsky, 2004; Riggio, 2000; Stocker, Lanthier, Furman, 1997). Najmniej uwagi familiolodzy poświęcają relacjom z rodzeństwem w okresie dorosłości w związku z psychospołecznym funkcjonowaniem człowieka i jego zdrowiem psychicznym. W jednym z wcześniejszych badań,

poświęconych jakości więzi młodych rodzeństw stwierdzono, że konflikt między rodzeństwem ujemnie korelował z ich prawidłowym funkcjonowaniem społecznym (Stocker i in., 1997). W innych doniesieniach opartych na wynikach badań empirycznych wykazano, że bracia i siostry, którzy deklarowali otrzymywanie wsparcia od rodzeństwa, uzyskiwali niższe wyniki w zakresie samotności i zaburzeń depresyjnych, mieli wyższą samoocenę oraz cechował ich wyższy poziom zadowolenia z życia niż osoby, które nie doświadczały wystarczająco dużo wsparcia od rodzeństwa (Milevsky, 2005). Rezultaty nowych badań wskazują, że rodzaj więzi z rodzeństwem ma istotny wpływ na zdrowie psychiczne, a także na skłonność do podejmowania zachowań ryzykownych przez adolescentów (Słomkowski i in., 2005). Reasumując, uzyskane dotychczas wyniki sugerują, że istnieje związek pomiędzy jakością relacji dorosłego rodzeństwa i funkcjonowaniem psychospołecznym, który wymaga eksploracji naukowej na gruncie polskim.

Warto podkreślić, że szczególnie podokres wczesnej dorosłości w rozwoju człowieka, zawierający się w przedziale wiekowym między 18–20 a 30–35 rokiem życia uważa się za najmniej poznany w kontekście psychologicznych aspektów relacji z rodzeństwem (Brzezińska i in., 2015; Milevsky, 2005).

Przeprowadzone badania mają na celu opisanie i wyjaśnienie psychologicznych aspektów relacji z rodzeństwem w całym dorosłym życiu człowieka, a także zwrócenie uwagi na konieczność podejmowania działań profilaktycznych w zakresie dbałości o jakość relacji z rodzeństwem. Poruszana problematyka koncentruje się wokół czterech zagadnień. Pierwszym z nich jest określenie psychologicznych aspektów relacji z rodzeństwem w okresie dorosłości, wskazanie ich predyktorów, moderatorów zależności pomiędzy predyktorami a aspektami relacji z rodzeństwem oraz rozpoznanie następstw tychże relacji dla funkcjonowania psychospołecznego człowieka. Drugi cel badań odnosi się do wyróżnienia wzorców relacji interpersonalnych między dorosłym rodzeństwem. Zważywszy, iż czynniki Ciepło, Konflikt i Rywalizacja mogą występować w różnym natężeniu, podjęto się określenia następstw ich wysokiego oraz niskiego poziomu dla funkcjonowania psychospołecznego człowieka. Kolejny cel badań stanowi określenie związku pomiędzy doświadczaniem krytycznych wydarzeń życiowych a pozytywnymi oraz negatywnymi aspektami relacji rodzeństw w okresie dorosłości. Ostatnią rozpatrywaną w pracy kwestią jest oszacowanie roli relacji z rodzeństwem w okresie dorosłości w związku pomiędzy krytycznymi zdarzeniami życiowymi a samotnością, dobrostanem psychicznym, stanem zdrowia psychicznego i odczuwanym stresem. Etapem podsumowującym dotychczasowe analizy jest wprowadzenie wszystkich zmiennych do modelu strukturalnego. Wymienione zagadnienia przeanalizowano zarówno teoretycznie, jak i empirycznie, tworząc w ten sposób dwie zasadnicze części opracowania.

W skład pierwszej części – teoretycznej wchodzi cztery rozdziały. Pierwszy obejmuje przegląd perspektyw teoretycznych wykorzystywanych w badaniach nad rodzeństwem. Ma on na celu zidentyfikowanie głównych wymiarów relacji z rodzeństwem, takich jak: ciepło, wsparcie, konflikt i rywalizacja.

Ponadto umożliwi wyjaśnienie zmian w cechach tych relacji zachodzących w ciągu całego życia oraz wytłumaczenie zróżnicowania w dynamice podsystemu rodzeństwa pomiędzy rodzinami, na przykład rozumianego jako funkcja procesów socjalizacyjnych rodziny i zróżnicowania wewnątrz grup, w tym tych zdefiniowanych przez płeć oraz przez pochodzenie etniczne lub kulturę. Drugi rozdział zawiera refleksję naukową na temat istoty relacji interpersonalnych, a w szczególności specyfiki więzi z rodzeństwem w okresie dorosłości. Z uwagi na złożoność natury analizowanej relacji przedstawiono wybrane typologie ujmujące charakter stosunków interpersonalnych zachodzących w podsystemie rodzeństwa w jednolite ramy teoretyczne. Omówiono także dużą różnorodność czynników o charakterze psychospołecznym determinujących jakość związków interpersonalnych braci i sióstr. Rozdział trzeci odnosi się do aspektów psychospołecznego funkcjonowania człowieka dorosłego w relacji z rodzeństwem. Zaprezentowano w nim między innymi specyfikę oraz znaczenie rodzaju więzi z rodzeństwem w poszczególnych podokresach dorosłości. Rozdział czwarty i jednocześnie ostatni w części teoretycznej obejmuje problematykę krytycznych wydarzeń życiowych oraz radzenia sobie ze stresem. Przedstawione treści odnoszą się do określenia roli rodzeństwa w radzeniu sobie ze stresem.

Empiryczną część pracy otwiera rozdział (rozdział piąty), w którym zaprezentowano rezultaty dokonanego przeglądu literatury przedmiotu stanowiące uzasadnienie podjęcia badań nad podsystemem rodzeństwa w okresie dorosłości. Przedstawiono tu również cele badań, sprecyzowano pytania i hipotezy badawcze, nakreślono modele związków między analizowanymi zmiennymi oraz scharakteryzowano zastosowane w badaniu metody i narzędzia badawcze. W tej części omówiono także przebieg badania wraz z opisem grupy osób w nim uczestniczących. Treści zawarte w rozdziale piątym stanowią podstawy merytoryczne dla relacjonowanych dalej badań. W kolejnym rozdziale – szóstym zamieszczono wyniki badań, zgodnie z układem weryfikowanych zagadnień. W pierwszej kolejności omówiono psychologiczne aspekty relacji z rodzeństwem w okresie dorosłości, ich predyktory, moderatory oraz następstwa tychże relacji dla funkcjonowania psychospołecznego człowieka. Następnie odniesiono się do rezultatów badań opisujących wzorce relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw w związku z funkcjonowaniem psychospołecznym. Określono także zależności między doświadczaniem krytycznych wydarzeń życiowych a jakością relacji rodzeństw w okresie dorosłości. Ponadto zaprezentowano moderujący efekt bliskich relacji z dorosłym rodzeństwem na radzenie sobie ze stresem w obliczu krytycznych wydarzeń życiowych. Rozdział ten kończy podsumowanie obejmujące omówienie zależności między wszystkimi analizowanymi zmiennymi.

Rozdział siódmy obejmuje dyskusję wyników. Pracę zamyka zakończenie zawierające aplikacyjny walor przeprowadzonych badań dla polityki rodzinnej oraz postulowane wytyczne nowych kierunków badań.

Podziękowania w sferze zawodowej kieruję ku Osobom, dzięki którym powstało niniejsze opracowanie. Wyrazy wdzięczności kieruję ku Profesorom,

których spotkałam na swej drodze zawodowej. Ukierunkowali oni moje myślenie o człowieku oraz rodzinie, uwrażliwili, inspirując rozwój naukowy. Natomiast za całokształt doświadczeń życiowych, zarówno w okresie dzieciństwa, jak i dorosłości, z całego serca pragnę podziękować mojej rodzinie.

Projekt badawczy zrealizowano w oparciu o dofinansowanie pochodzące z grantu (B15118000022801) przyznanego przez Komisję ds. Nauki Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego.

1. Teoretyczne podstawy badań nad znaczeniem i jakością relacji z rodzeństwem

Należy zauważyć, że pojedyncza perspektywa teoretyczna nie jest w stanie wyjaśnić różnic rozwojowych, rodzinnych oraz grupowych zaobserwowanych w relacjach z rodzeństwem. Relacje interpersonalne z rodzeństwem, które są podobne do innych bliskich związków w rodzinie, mają charakter wielowymiarowy i cechują się zróżnicowaniem m.in. ze względu na miejsce oraz czas ich występowania. W istocie koncepcje psychologiczne oparte na każdej z perspektyw naukowych omawianych w niniejszej pracy, a także na innych, w tym socjologicznych strukturach pojęciowych (np. Walker i in., 2005), wyjaśniają kluczowe dymensje relacji z rodzeństwem oraz kształtujące je czynniki. Co ważne, tak jak i w innych bliskich związkach międzyludzkich procesy, które wpływają na dynamikę odniesień do rodzeństwa, działają na wielu różnych poziomach, począwszy od psychicznych procesów wewnętrznych jak np. przywiązanie oraz porównania społeczne, aż po dynamikę relacyjną obejmującą procesy społecznego uczenia się i czynniki pozarodzinne, do których należą wpływy społeczno-kulturowe.

W dalszej części pracy zawarto zestawienie czterech głównych perspektyw psychologicznych, stosowanych zasadniczo do opisu i wyjaśnienia zróżnicowania w relacjach z rodzeństwem. Należą tu: perspektywa psychoanalityczno-ewolucyjna, ujęcie społeczno-psychologiczne, teoria społecznego uczenia się oraz paradygmat systemów rodzinno-ekologicznych (Whiteman i in., 2011). W analizie podjęto próbę wskazania zarówno wspólnych, jak i różnicujących elementów przedstawionych koncepcji oraz zilustrowania, jak można je zastosować w komplementarny sposób, by pogłębić zrozumienie tego ważnego związku w systemie rodzinnym.

1.1. Relacje rodzeństw w paradygmacie teorii psychoanalityczno-ewolucyjnych

W celu wyjaśnienia dynamiki relacji z rodzeństwem badacze stosują głównie dwie teorie wywodzące się z idei zawartych w psychoanalitycznych pracach z drugiej połowy XX w., tj. *teorię przywiązania* (Bowlby, 2007) oraz *teorię psychologii*

indywidualnej (Adler, 1986). Zaznacza się, że do opracowań ówczesnych psychologów przeniknęły także idee *teorii etologicznej*, a szczególnie zainteresowanie instynktownymi oraz typowymi dla gatunku wzorcami zachowań. Jest ono obecne w teorii przywiązania. Natomiast w obu głównych perspektywach teoretycznych uwidacznia się podkreślanie adaptacyjnej wartości zachowań społecznych oraz ich funkcji umożliwiających przetrwanie.

Jako pierwszą omówiono cieszącą się dużym uznaniem wśród badaczy *teorię przywiązania* (więzi) Johna Bowlby'ego (1969). Ma ona na celu wyjaśnienie zmian rozwojowych, a przede wszystkim różnic indywidualnych w relacjach społecznych. Stanowi próbę zrozumienia człowieka z perspektywy jego relacji z bliskimi mu osobami.

W podejściu tym akcentowana jest rola wczesnego związku pomiędzy niemowlętami i ich opiekunami jako najważniejszego czynnika przyczyniającego się do przetrwania niemowląt. Dzięki swoistym cechom oraz zachowaniom (np. płacz, chwywanie się) małe dzieci już od początku swojego życia zachęcają opiekunów do angażowania się w czynności opiekuńcze. Przyjęto założenie, że w pierwszym roku życia człowieka formuje się relacja przywiązania, która różni się stopniem poczucia bezpieczeństwa w zależności od wrażliwości opiekuna niemowlęcia. Stopień responsywności (wrażliwości) opiekunów wobec dziecka Rudolph H. Schaffer (2006) opisuje na kontinuum. Jeden biegun charakteryzuje *wrażliwość optymalna* rozumiana jako umiejętność przyjęcia perspektywy dziecka, czujność na wysyłane przez nie komunikaty i zdolność do prawidłowej ich interpretacji, a następnie reakcji. Na drugim końcu kontinuum znajdują się rodzice niezdolni do przejawiania adekwatnej wrażliwości na potrzeby dziecka, które często są zaspokajane zbyt późno lub wcale. Komunikaty dziecka są zniekształcane i dostosowywane do potrzeb osób dorosłych. Reakcje rodziców niespójne, niewłaściwe.

Bowlby, twórca teorii więzi, zwrócił uwagę na szczególną rolę *przywiązania*, które opisuje jako długotrwały, emocjonalny związek z konkretną osobą. Przywiązanie do bliskiej osoby (tzw. *figury przywiązania*) pozwala zaspokoić potrzebę bezpieczeństwa i stanowi źródło komfortu psychicznego.

Osoba ta pełni rolę bezpiecznej bazy, z której dziecko może wyruszać, by poznawać i eksplorować otaczający świat. Natomiast w razie zagrożenia może zawsze wrócić, by uzyskać wsparcie. Przywiązanie jest postrzegane jako trwały stan wewnętrzny, a zachowania przywiązaniowe (umożliwiające zdobycie bliskości pożądanej osoby, np. uśmiech, kontakt wzrokowy) ujawniają się głównie w sytuacjach zagrożenia, gdy dziecko wymaga opieki. Zaobserwowano, że wraz ze zdobywaniem przez nie coraz większej autonomii i niezależności występują one znacznie rzadziej (Bowlby, 2007). Omawiając znaczenie przywiązania, należy podkreślić, że w początkowym etapie rozwoju pełni ono funkcję biologiczną, zwiększając szanse przeżycia. Natomiast w późniejszym okresie jego rola staje się bardziej psychologiczna, bowiem prawidłowy wzorzec przywiązania do opiekuna zapewnia poczucie bezpieczeństwa. Przywiązanie odgrywa doniosłą rolę także w kolejnych latach życia człowieka. Wykazano, że progres w rozwoju emocjonalnym i fizycznym silnie wiąże się z rozwojem społecznym, który zachodzi poprzez nawiązanie więzi z najbliższym opiekunem (Schaffer, 2006).

Bowlby posługiwał się pojęciem tzw. *wewnętrznych modeli operacyjnych* (WMO) rozumianym jako struktury poznawcze, na podstawie których dziecko interpretuje i pojmuje otaczający je świat oraz tworzy przekonania dotyczące własnej osoby oraz świata. Autor twierdził, że dziecko już od drugiego roku życia zaczyna posiadać reprezentację symboliczną siebie oraz swej relacji z obiektem przywiązania. U ujęciu Bowlby'ego (2007) *wewnętrzne modele operacyjne* mają trwały charakter, bowiem tworzą się w okresie wczesnego dzieciństwa i poza świadomością. Autor przyjmował, że owe modele odgrywają rolę filtrów względem kolejnych doświadczeń człowieka, bowiem wpływają na każde kolejne nawiązywane relacje, na sposoby uzyskiwania bliskości oraz akceptacji. Uznaje się, że *wewnętrzne modele operacyjne* są pomocne przy wyjaśnianiu stałości zachowań człowieka (Brzezińska i in., 2015).

Aktualnie za kluczowe uważa się dwie koncepcje ujmowania stylów przywiązania. Należą do nich tradycyjna, odnosząca się do typologii Mary Ainsworth, wyróżniająca trzy style (bezpieczny, unikający, ambiwalentny), oraz koncepcja Kim Bartholomew i współpracowników, która ujmuje cztery style przywiązania (bezpieczny, wycofany, zaabsorbowany, bojaźliwy) (Ainsworth i in., 1978; Bartholomew, Horowitz, 1991; Płopa, 2008). W późniejszej publikacji model ten został zmodyfikowany z czterokategorialnego (Bartholomew, Horowitz, 1991) na dwuwymiarowy (Griffin, Bartholomew, 1994).

Analizując doniesienia empiryczne, można wskazać znaczenie uzyskanych wyników dla funkcjonowania człowieka w relacjach społecznych z innymi ludźmi.

Osoby o *więzi bezpiecznej* tworzą wewnętrzny, roboczy model opiekuna, który jest dostępny zarówno fizycznie, jak i emocjonalnie. Kocha on i przejawia wrażliwość na potrzeby drugiego człowieka. Obraz siebie osób o bezpiecznej więzi cechuje komplementarność w stosunku do obrazu opiekuna. Spostrzegają one siebie jako kogoś, kto zasługuje na miłość i zaspokojenie potrzeb. Ma poczucie własnej wartości, skuteczności, potrafi sprawnie komunikować się oraz wpływać na ludzi. Jednocześnie jest zdolny do dzielenia się swoimi doświadczeniami i radością z innymi.

Więź lękowo-ambiwalentna między opiekunem a dzieckiem wiąże się z przekonaniem, że istnieje duża niepewność, co do dostępności obiektu przywiązania i dziecko musi radzić sobie samo. Osoby o tym wzorcu przywiązania cechuje obraz siebie charakteryzujący się niejasnym przekonaniem o własnej skuteczności, małą wiarą we własną sprawczość oraz niskim poziomem samooceny. Czują się one narażone na niepowodzenie i często doświadczają frustracji w kontaktach z otoczeniem społecznym.

Jednostki o *wzorcu więzi unikającej*, znajdując się w sytuacjach zagrożenia, często doświadczają niedostępności opiekuna oraz braku jego wrażliwości na ich potrzeby. Stworzony przez nie wewnętrzny model operacyjny opiekuna cechuje niedostępność emocjonalna oraz słaba reakcja na wysyłane sygnały. Osobom o wzorcu więzi unikającej towarzyszy przekonanie o niskim poczuciu własnej skuteczności, niewielkiej możliwości wpływania na innych oraz o tym, że potrzeby emocjonalne mogą długo pozostawać w stanie deprivacji. W efekcie powyższego człowiek znajdujący się w sytuacjach społecznych uruchamia szereg

mechanizmów obronnych. Unika on kontaktu z obawy przed zranieniem, nie nawiązuje i nie podtrzymuje prawidłowego przebiegu relacji interpersonalnych. Wewnętrzne modele robocze relacji społecznych nie kształtują się poprawnie, są uproszczone i niespójne (Rostowski, 2003; Senator, 2010).

Aktualnie główna idea teorii Bowlby'ego, akcentująca rolę wczesnych relacji rodzic – dziecko w rozwoju człowieka nie traci znaczenia. Dotychczasowe rozważania uzasadniają, że przywiązanie może być traktowane jako prototyp relacji społecznych, także w okresie dorosłości. Jest wysoce prawdopodobne, że bezpieczny wzorzec przywiązania stanowi rodzaj szeroko rozumianej kompetencji interpersonalnej w zakresie skutecznego funkcjonowania w związkach z osobami dorosłymi (Roisman, 2006). Jej rolą jest profilowanie elastyczności w nawiązywaniu nowych relacji społecznych (Cassidy, Shaver, 2010). Jednocześnie nie wyklucza się możliwości modyfikowania więzi poprzez doświadczenia społeczne z innymi osobami. Ponadto wewnętrzny model relacji społecznych podlega zmianom rozwojowym. Należy jednak zwrócić uwagę, że niektóre aspekty teorii przywiązania są przez badaczy podważane (np. tezy głoszące o nieodwracalnych skutkach psychologicznych w przypadku nienawiązania więzi z opiekunem w okresie pierwszych dwóch lat oraz że dziecko przywiązuje się tylko do jednej osoby) (Białecka-Pikul, 2011).

Założenia teorii więzi w odniesieniu do kształtowania związku z rodzeństwem przekładają się na przekonanie, że relacje dziecka z najważniejszym opiekunem na wczesnym etapie jego rozwoju mają długofalowe implikacje dla jakości jego stosunków z rodzeństwem, także w okresie dorosłości. Sądzi się, iż typ więzi dziecka z opiekunem gwarantującej bezpieczeństwo emocjonalne prowadzi do bliskich i pełnych zaufania relacji z innymi osobami. Natomiast związki opiekun–dziecko, które nie zapewniają poczucia bezpieczeństwa, mogą facylitować tworzenie się relacji chłodnych i konfliktowych lub też w inny sposób mniej satysfakcjonujących, co również dotyczy relacji z rodzeństwem (Noller, 2005; Stewart, 1983; Whiteman i in., 2011).

Potwierdzając pogląd, iż więzi przywiązania między rodzicem a dzieckiem stanowią wewnętrzne modele robocze dla interakcji dzieci z rodzeństwem, można przywołać wyniki badań longitudinalnych obejmujących okres niemowlęstwa i wczesnego dzieciństwa. Sugerują one, iż niemowlęta, których wzorzec przywiązania do matek nie zapewniał poczucia bezpieczeństwa, wykazują wyższe stopnie konfliktu i wrogości w relacjach z rodzeństwem w okresie przedszkolnym (Volling, 2001). Podobne rezultaty badań przedstawili Douglas M. Teti i Karen E. Ablard (1989). Autorzy stwierdzili, że dwoje dzieci z rodzeństwa, z których każde było w sposób bezpieczny przywiązane do matki, miało większą szansę zbudowania pozytywnej relacji między sobą niż te pary sióstr czy braci, w których oboje dzieci łączył z matką rodzaj więzi niegwarantujący poczucia bezpieczeństwa. Vicotr G. Cicirelli (1995) sugeruje, że wzorzec stylu przywiązania do rodzeństwa w okresie wczesnej ontogenezy (np. bezpieczny bądź lękowy) może być wykorzystywany jako prototyp relacji z rodzeństwem w późniejszych etapach życia. W ujęciu rozwojowym zasadnym jest twierdzenie, że charakter relacji rodzeństwa z okresu dzieciństwa wpływa na jego stosunki interpersonalne w dorosłości.

Równie ważny z perspektywy teorii Bowlby'ego jest fakt, iż poza tzw. *figurą przywiązania* dzieci mogą przywizać się do innych znajomych osób z ich najbliższego środowiska społecznego. Zważywszy na nieuchronność oraz częstotliwość kontaktów z rodzeństwem w codziennym życiu, szczególnie w okresie dzieciństwa oraz adolescencji, bracia i siostry są najlepszymi kandydatami do wytworzenia przywiązania. We wczesnym stadium życia potrzeba poczucia bezpieczeństwa sprawia, iż więzi przywiązania opierają się na responsywności innych osób na potrzeby niemowlęcia. Wrażliwe i zaangażowane starsze rodzeństwo może przyjąć rolę figury przywiązania (tj. bezpiecznej bazy) dla młodszego dziecka. Więź przywiązania zostaje potwierdzona przez starszego brata lub siostrę, który umożliwia młodszemu rodzeństwu poznawanie świata i zapewnia komfort psychiczny, szczególnie w zagrażających sytuacjach, kiedy główny opiekun jest niedostępny (Stewart, 1983; Teti, Ablard, 1989). Donald Woods Winnicott (1996) stwierdził, że w sytuacji niedostępności rodziców, głównie matki, rodzeństwo może wytwarzać stosunki symbiotyczne, stając się dla siebie „obiektem przejściowym”. Sytuacja ta może mieć charakter czasowy lub długotrwały. W drugim przypadku staje się to problematyczne, bowiem dziecko nie jest w stanie w pełni zaspokoić potrzeb innego dziecka w zakresie czułości i ciepła.

Co ważne, przywiązanie wskazuje na głębszy związek, zróżnicowany pod względem stopnia, w jakim partner w tego rodzaju relacji stanowi źródło bezpieczeństwa emocjonalnego. Dlatego też, w obliczu harmonijnych interakcji rodzeństwo niekoniecznie może okazywać przywiązanie. Przykładowo, dla niektórych małych dzieci siostra czy brat może stanowić bezpieczną bazę, która ułatwia im odkrywanie świata i źródło wsparcia w stresujących okolicznościach, ale dla innych już nie (Fortuna i in., 2011; Samuels, 1980).

Istotną rolę w kształtowaniu więzi przywiązania rodzeństwa może odgrywać również płeć dziecka. Zauważono, że starsze rodzeństwo częściej wpływało na poczucie komfortu psychicznego w układach rodzeństw o różnej płci w przeciwieństwie do par rodzeństwa jedнопłciowego (Stewart, 1983). Zaznacza się jednak, że rodzeństwo z par jedнопłciowych może być bardziej wrażliwe na kwestie rywalizacji i konkurencji, w rezultacie czego rzadziej występuje u niego chęć reagowania na potrzeby swoich sióstr i braci.

Prawidłowo funkcjonująca rodzina, spełniająca funkcje afektywne oraz instrumentalne wobec swoich członków, w której rodzice kochają swoje dzieci i nie faworyzują żadnego z nich, kształtuje pozytywny wzorzec przywiązania. W przeciwieństwie do relacji z rodzicem więź rodzeństwa, szczególnie w okresie dorosłości, jest symetryczna. Rodzeństwa mogą czasem czuć się zagubione, zranione, potrzebujące zrozumienia i wsparcia. Jednak nadal jest to związek równych sobie parterów w relacji. Bliski związek z rodzeństwem stanowi unikalną kompozycję indywidualnych możliwości oraz potrzeb w odniesieniu do więzi, opieki. Jest przestrzenią, w której ujawnia się cały wachlarz ludzkich emocji, jak poczucie szczęścia i wdzięczności, niepokój, zazdrość, intensywna złość czy smutek. W teorii więzi akcentowana jest potrzeba dostrzegania oraz wzmacniania każdego przejawu siostrzanej czy braterskiej troski, czułości. Działania te stanowią pewnego rodzaju psychologiczne zabezpieczenie

członków tworzących podsystem rodzeństwa przed trudnościami wynikającymi z pojawiających się sytuacji stresogennych. W wielu doniesieniach autorzy podkreślają wyjątkowo pozytywną rolę rodzeństwa w opanowywaniu doświadczania stresu, np. pojawiającego się w obliczu konfliktu małżeńskiego rodziców (Jenkins, 1992). Wskazuje to na fakt, że rodzeństwo posiada potencjał bycia obiektem przywiązania. Rezultaty badań wielu autorów, mimo że nie mieszczą się w ramach teorii przywiązania (Kim i in., 2006; Voorpostel, Blieszner, 2008), dostarczają dowodów na istotną rolę rodzeństwa postrzeganego jako źródła emocjonalnego bezpieczeństwa w różnych momentach życia człowieka. Zasoby społeczne, do których zaliczane są bliskie związki z rodzeństwem, mogą stanowić źródło wsparcia emocjonalnego, informacyjnego lub materialnego (Hobfoll, 2010; Juczyński, Ogińska-Bulik, 2003). Co więcej, wpływają one na wybór określonych strategii zaradczych oraz na ocenę samego wydarzenia – mniejsze zasoby zwiększają prawdopodobieństwo spostrzegania sytuacji jako zagrażającej (Kosińska-Dec, Jelonkiewicz, 2004).

Ponadto, ważną z punktu widzenia relacji z rodzeństwem jest obserwacja, iż wraz z osiągnięciem dojrzałości ludzie w coraz większym stopniu podtrzymują obustronne relacje, w których ważnym elementem staje się responsywność każdego z partnerów na potrzeby drugiej osoby. W ten sposób wzajemne zachowania braci i siostr wobec siebie mogą wywierać wpływ na relacje z rodzeństwem, przy czym wewnętrzny model operacyjny każdego brata lub siostry wpływa na tworzenie się przywiązania między nimi (Whiteman i in., 2011).

Większość badań naukowych opartych na założeniach teorii przywiązania porównuje więzi przywiązania między rodzicem a dzieckiem w parach rodzeństwa. W przeważającej części ich rezultaty potwierdzają występowanie jedynie umiarkowanego stopnia zgodności (między 40 a 70%) pomiędzy wzorcami przywiązania rodziców z mnogim potomstwem. Co więcej, badacze sugerują, że istnieją różnice grupowe w zgodności typów przywiązania, przy czym wyższe jej stopnie odnotowano w parach tej samej płci (van Ijzendoorn i in., 2000). Chociaż badania nad przywiązaniem ogólnie ujawniły niewiele różnic między klasyfikacjami chłopców i dziewcząt, obiektywne różnice między dziećmi w tej samej rodzinie mogą skutkować odmiennymi strategiami wychowawczymi oraz stylami interakcji stosowanymi przez rodziców, na przykład wobec synów i córek (Benenson, 1996).

Odnosząc się do przywiązania braci i siostr w okresie adolescencji i dorosłości, zauważa się znaczący niedostatek wiedzy naukowej z tego zakresu. W jednej z prac badacze zaobserwowali nieliniarną trajektorię zmiany z wyraźnym wzrostem siły przywiązania rodzeństwa w okresie, gdy młodsze rodzeństwo dołączało do starszego w szkole średniej. Być może stanowiło to efekt wspólnego funkcjonowania w nowym środowisku oraz wywodzących się z niego doświadczeń (Buist i in., 2002). Inni autorzy sugerują, iż cechy charakterystyczne rodzeństwa oraz par rodzeństw, w tym wspólne doświadczenia i empatia, mogą wzmocniać więzi przywiązania między nimi. Niektóre z kilku badań nad rodzeństwem bliźniaczym wskazują, iż relacje pomiędzy dorosłymi bliźniakami z dużym prawdopodobieństwem będzie cechować silne przywiązanie (Tancredy, Fraley, 2006).

W okresie wczesnej dorosłości w relacjach braci i siostr pojawia się dystans charakteryzujący się zmniejszeniem ilości kontaktów i bliskości (White, 2001). Mając na uwadze liczbę zmian, które zachodzą w tym czasie (np. wyprowadzka z rodzinnego domu, ukończenie edukacji, rozpoczęcie pracy, zawarcie długotrwałego związku o charakterze romantycznym, rodzicielstwo), jest to sytuacja całkowicie naturalna. Rodzeństwo bardziej zaczyna się koncentrować na tworzonej rodzinie prokreacyjnej, a mniej na rodzinie pochodzenia. Stwierdzono, że realizowanie zadań życiowych, do których zalicza się m.in. zawarcie związku małżeńskiego i rodzicielstwo, negatywnie koreluje z kontaktami oraz współpracą z rodzeństwem w fazie dorosłości (Connidis, Campbell, 1995; White, 2001). Podkreśla się, że wejście w dorosłość nie wiąże się z zerwaniem stosunków interpersonalnych z rodzeństwem, a bardziej przypomina okres ich transformacji. Z pewnością związki rodzeństwa i stanowiące je zachowania przywiązania podlegają zmianom. Przykładowo w okresie dorosłości więzi przywiązania uwidaczniają się w szukaniu kontaktu (np. rozmowa telefoniczna, e-mail), składaniu sobie wizyt okolicznościowych oraz czerpaniu satysfakcji i przyjemności z tych relacji. W okresie średniej i późnej dorosłości stosunki z rodzeństwem stabilizują się, a większość rodzeństw utrzymuje ze sobą kontakt w ciągu całego życia (Cicirelli, 1995). W istocie, badając reprezentatywną próbę 7730 dorosłych braci i siostr, Lynn White i Agnes Riedmann (1992a) odkryły, iż ponad połowa z nich porozumiewała się ze sobą przynajmniej raz w miesiącu. Ponadto, z uwagi na to, że rozwój komunikacji pośredniej przez e-mail, blog czy Facebook ułatwia członkom rodzin kontaktowanie się, a starsi dorośli używają sieci teleinformatycznych w większym stopniu niż w przeszłości, prawdopodobnym jest, iż obecnie dorosłe rodzeństwa są bardziej zaangażowane i poinformowane niż kiedyś. Zaznacza się, że choć czynniki osobiste i sytuacyjne silnie determinują charakter stosunków interpersonalnych z rodzeństwem, większość dorosłych braci i siostr twierdzi, iż czuje się sobie bliska. Rodzeństwo stanowi również źródło wsparcia społecznego i pomocy w okresie dorosłości, szczególnie tej późniejszej, co dalej wzmacnia znaczenie więzi przywiązania (Cicirelli, 1995; White, 2001).

Poszukując wyjaśnienia zróżnicowania relacji z rodzeństwem, familiolodzy, poza teorią przywiązania, posługują się inną perspektywą naukową, także mającą swe źródła w nurcie psychoanalitycznym – teorią *psychologii indywidualnej* Adlera (1986). Adler zainteresowania naukowe koncentrował na osobowości i jej uwarunkowaniach, szczególnie tych zewnętrznych. Uważał, że oddziaływania systemu rodzinnego, a w tym podsystemu rodzeństwa, stanowią najważniejsze elementy w tworzeniu się osobowości człowieka. Kluczowy konstrukt w teorii Adlera stanowił *kompleks niższości*, który prowadził badacza w kierunku poszukiwania odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób tego rodzaju psychologiczna dynamika wywiera wpływ na styl życia ludzi oraz kierowanie poczuciem własnej wartości?

W ujęciu Adlera porównania społeczne i dynamika sił w rodzinach stanowiły centralny element kształtujący poczucie Ja danej osoby. Prowadzone obserwacje doprowadziły go do wspierania egalitaryzmu – w tym równego traktowania rodzeństwa – jako ważnego środka zapobiegawczego w profilowaniu niskiego poczucia własnej wartości. Adler podkreślał również rolę zachowań kompensacyjnych,

wskazując, że w mniej korzystnych dla siebie okolicznościach ludzie prowadzą styl życia świadczący o nieprzystosowaniu (zob. Whiteman i in., 2011).

Idee Adlera na temat znaczenia doświadczeń rodzeństwa dla rozwoju osobowości stały się podstawą jego zainteresowania wpływem kolejności urodzeń na przebieg rozwoju człowieka. Były także istotne dla jego poglądów na dynamikę procesów kształtujących relacje z rodzeństwem. Szczególnie w zakresie zjawiska rywalizacji rodzeństw motywowanej nierównym dostępem do uwagi, czasu rodziców oraz zasobów rodzinnych. Zdaniem autora przyczynę rywalizacji między rodzeństwem stanowi potrzeba przewyciężenia potencjalnego poczucia niższości. W celu zmniejszenia konkurencji rodzeństwo często różnicuje się lub ogranicza proces identyfikacji, rozwijając w sobie inne cechy osobowości niż te, które posiada brat czy siostra. Różnicowanie się rodzeństwa wpływa na dynamikę grupy rodzinnej, najprawdopodobniej wspierając rozwój bardziej harmonijnych i mniej konfliktogennych relacji z rodzeństwem.

Rezultaty badań nad odmiennym traktowaniem rodzeństwa przez rodziców są zgodne z teorią psychologii indywidualnej. Uzasadniają pogląd, że faworyzowanie przez rodziców jednej osoby z rodzeństwa łączy się z gorszymi relacjami w tym podsystemie rodzinnym (Shanahan i in., 2008). Rodzice zwykle mają świadomość występowania różnic między swoimi dziećmi w zakresie cech osobowości, przejawianych zachowań oraz potrzeb. Często wykorzystują tę wiedzę, przytaczając cechy osobowe dzieci jako przyczynę ich różnego traktowania (McHale i in., 2005). Pomimo istnienia norm społecznych i etycznych, które nakazują rodzicom traktować swoje dzieci równo, asymetryczne traktowanie rodzeństwa stanowi powszechne zjawisko (Tucker i in., 2003).

Niemniej jednak szereg badań wskazuje, iż konteksty, w jakich występuje nierówne traktowanie dzieci, mają istotne implikacje dla ich wzajemnych relacji. Stwierdzono, że spostrzeganie przez rodzeństwo przyczyn zróżnicowanego traktowania przez rodziców i rodzicielskiej sprawiedliwości może być tak samo ważne dla jakości relacji z rodzeństwem jak sam stopień nierówności w traktowaniu lub nawet ważniejsze (Kowal, Kramer, 1997; McHale i in., 2012). Asymetryczne traktowanie może mieć również odmienne konsekwencje w zależności od domeny, w której wystąpi (np. wsparcie, dyscyplina, obowiązki domowe), oraz kultury, w której zaistnieje. Stwierdzono, że dalece odmienne traktowanie przynosi bardziej negatywne skutki w kulturach indywidualistycznych niż kolektywistycznych (McHale i in., 2005). Może to wynikać z faktu, iż w niektórych kulturach kolektywistycznych role rodzinne i oczekiwania są bardziej zróżnicowane ze względu na płeć i wiek, co stanowi jasne uzasadnienie nierównego traktowania dzieci oraz pozwala uznać je za sprawiedliwe (Nuckolls, 1993).

Rozpatrując dynamikę niejednakowego traktowania dzieci przez rodziców, przyjmuje się, że w okresie dorosłości jest ona utrzymywana. Charakteryzuje ją szeroka gama zachowań, do których zalicza się bliskość, zwierzenie się, a także zapewnianie emocjonalnego oraz instrumentalnego wsparcia (Suitor, Pillemer, 2007).

Zainteresowanie familiologów problematyką niesymetrycznego traktowania rodzeństwa w okresie dorosłości owocuje poświęceniem uwagi predyktorom tego

typu sytuacji rodzinnej (np. płeć dziecka, kolejność urodzenia, podobieństwo wartości). Natomiast mniejsze zainteresowanie badaczy wzbudzą psychologiczne konsekwencje asymetrycznego traktowania dla charakteru relacji między rodzeństwem lub dobrego samopoczucia jednostki. Zgodnie z teorią Adlera i wnioskami płynącymi z literatury odnoszącej się do okresu dzieciństwa przyjmuje się, że relacje między dorosłym rodzeństwem są najbardziej pozytywne, kiedy rodzice nie faworyzują żadnego z nich (Adler, 1986; Boll i in., 2003).

Poza pracami naukowymi nad zróżnicowanym traktowaniem dzieci przez rodziców w ostatnich latach wielokrotnie podejmowano badania dotyczące tematu konkurencji i rywalizacji rodzeństwa o uwagę rodzica i zasoby rodzinne. Zdaniem Franka J. Sullowaya, który opierał swe poglądy na perspektywie ewolucji, rywalizacja ma znaczenie adaptacyjne w konkurowaniu o ograniczone zasoby. Sulloway umieścił zjawisko rywalizacji między rodzeństwem w samym centrum relacji rodzinnych, wskazując jego znaczenie dla przebiegu rozwoju osobowości. Autor argumentował, że proces ograniczonej identyfikacji rodzeństwa służy minimalizowaniu konkurencji między nim oraz że rodzeństwo wybiera unikalne nisze w rodzinie, które maksymalizują dostęp do zasobów (Sulloway, 1996). Zatem z perspektywy ewolucji rozwój różnic pomiędzy rodzeństwem stanowi proces adaptacyjny, ponieważ różnorodność cech potomstwa zwiększa prawdopodobieństwo, że przynajmniej jedno z nich osiągnie sukces w niesprzyjających okolicznościach. Jednak w obliczu tej koncepcji wciąż niewiele wiadomo o rozwoju rywalizacji wśród rodzeństwa. Sulloway nie badał bezpośrednio rozwoju dynamiki relacji braci i sióstr, choć wykorzystał dane na temat dorosłych (zob. Whiteman i in., 2011).

Warto zaznaczyć, że choć rezultaty badań nad rozwojem relacji z rodzeństwem potwierdzają tezę o występowaniu procesów ich zróżnicowania oraz sugerują, że jest ono związane z lepszymi relacjami braci i sióstr (Whiteman, Christiansen, 2008), to wyniki z tego zakresu cechuje brak spójności (Whiteman i in., 2010).

Podczas gdy teoretycy psychoanalizy i ewolucji wskazują na zjawisko rywalizacji rodzeństwa jako źródło konfliktu między nimi (i rozwoju ich osobowości), w innych pracach naukowych podważana jest ta opinia. Stwierdzono, że w okresie adolescencji to dostęp do zasobów (np. telewizji, ubrań, dóbr materialnych) i warunki rodzinne (np. prawdopodobieństwo interwencji rodziców, podział pracy) powodują konflikty między braćmi i siostrami w przeciwieństwie do frustracji wynikających z zazdrości oraz rywalizacji (Felson, 1983). Inni badacze sformułowali wniosek, że większość młodzieży zgłaszała konflikty z rodzeństwem, wynikające raczej z czynników personalnych czy dyspozycyjnych (np. obniżony nastrój, zemsta za wcześniejszy zły postępek brata lub siostry) niż z prób zdobycia zainteresowania rodziców (Prochaska, Prochaska, 1985). Ponadto należy wziąć pod uwagę czynnik kulturowy, który odgrywa znaczącą rolę w występowaniu rywalizacji i konfliktów między rodzeństwem. Wyniki badań międzykulturowych sugerują, iż relacje z rodzeństwem mogą być mniej nacechowane konfliktem w kulturach, gdzie role starszych oraz młodszych sióstr i braci są wyraźnie określone (Nuckolls, 1993).